

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ДЕЗЕРТИРСТВА В УКРАЇНІ

FEATURES OF DETERMINING THE SUBJECT OF DESERTION IN UKRAINE

Рєва А.О., аспірантка
Міжнародного університету
бізнесу і права
<https://orcid.org/0000-0001-8445-7590>

Правильне визначення суб'єкта будь-якого злочину завжди є одним з основних завдань у процесі здійснення його кваліфікації.

За загальним правилом суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка його вчинила у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність.

В деяких нормах Особливої частини КК України суб'єктів злочину законодавець наділяє спеціальними ознаками, і залежно від їх наявності або відсутності в теорії кримінального права суб'єктів злочинів поділяють на загальних та спеціальних.

Однією з таких норм, для якої характерною є наявність спеціального суб'єкта злочину, є ст. 408 КК України (Дезертирство).

Встановлення спеціальних ознаками та особливостей визначення суб'єкта дезертирства – основне завдання цього наукового дослідження.

Дослідження норм чинного законодавства та позицій учених надає можливість дійти висновку, що суб'єктом дезертирства в Україні є військовослужбовець.

Проведений аналіз основних ознак і характерних особливостей, притаманних особі військовослужбовця, дає можливість сформулювати його визначення, у зв'язку із чим під поняттям «військовослужбовець» запропоновано розуміти особу, яка на законних підставах проходить у Збройних Силах України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, Національній гвардії України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, Державній спеціальній службі транспорту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також правоохоронних органах спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями, державну службу особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язану з обороною України, її незалежністю та територіальною цілісністю.

Ключові слова: дезертирство, Збройні сили України, суб'єкт дезертирства, військовослужбовець.

Correct determination of the subject of any crime is always one of the main tasks in the process of its qualification.

As a general rule, the subject of a crime is a natural sane person who committed it at the age from which, according to the Criminal Code of Ukraine, criminal liability may arise.

In some provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, the legislator endows the subjects of crime with special features, and depending on their presence or absence, in the theory of criminal law, the subjects of crimes are divided into general and special.

One of such norms, which is characterized by the presence of a special subject of crime, is Article 408 of the Criminal Code of Ukraine (Desertion).

The main task of this scientific study is to establish the special features and peculiarities of determining the subject of desertion.

The study of the provisions of current legislation and the positions of scholars makes it possible to conclude that the subject of desertion in Ukraine is a serviceman.

The analysis of the main features and characteristics inherent in a serviceman makes it possible to formulate his definition, and therefore, we propose to understand the concept of «serviceman» as a person who is legally serving in the Armed Forces of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, the National Guard of Ukraine and other military formations established in accordance with the laws of Ukraine, the State Special Transport Service, the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine.

Key words: desertion, the Armed Forces of Ukraine, the subject of desertion, military personnel.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Правильне визначення суб'єкта будь-якого злочину завжди є одним з основних завдань у процесі здійснення його кваліфікації.

За загальним правилом суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка його вчинила у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність.

В деяких нормах Особливої частини КК України суб'єктів злочину законодавець наділяє спеціальними ознаками, і залежно від їх наявності або відсутності в теорії кримінального права суб'єктів злочинів поділяють на загальних та спеціальних.

Однією з таких норм, для якої характерною є наявність спеціального суб'єкта злочину, є ст. 408 КК України (Дезертирство).

Встановлення спеціальних ознак та особливостей визначення суб'єкта дезертирства є основним завданням цього наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. За період незалежної України деяким проблемам дезертирства в контексті вивчення військової злочинності присвятили свої праці: О. М. Артеменко, В. В. Бабаніна, В. М. Білоконов, І. Г. Богатирьов, П. П. Богущий,

В. П. Бодаєвський, І. В. Боднар, В. В. Бондарев, В. О. Бугаєв, М. Б. Головка, В. К. Гришук, В. С. Давиденко, Н. А. Дмитренко, С. Ф. Денисов, Ю. П. Дзюба, С. І. Дячук, М. М. Івлєв, Д. В. Казначєєва, М. І. Карпенко, В. І. Касинюк, Т. Ю. Касько, В. А. Клименко, Є. С. Ковалєвська, І. М. Коропатнік, Я. С. Кулькіна, Д. Ю. Купар, Ю. Б. Курілюк, В. В. Кухар, Б. Д. Леонов, І. І. Митрофанов, А. Р. Мухамеджанова, В. О. Навроцький, Т. Б. Ніколаєнко, А. Овчаренко, А. М. Ониськів, М. І. Панов, О. Р. Полєвська, В. П. Попович, Є. Б. Пузирєвський, О. М. Сарнавський, М. М. Сенько, О. В. Столярський, В. М. Стратонов, Є. Л. Стрельцов, О. С. Ткачук, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, І. О. Харь, Г. І. Чангулі, В. В. Шаблістий, В. А. Шершенкова, О. О. Шкута та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у формуванні уявлення про причини та умови вчинення дезертирства у Збройних силах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За позицією законодавця, спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК України) [1].

Для категорії військових злочинів (Розділ XIX Особливої частини КК України) характерною є наявність спеціального суб'єкта, визначеного в ч. 1 ст. 401 КК України, якою закріплено, що військовими злочинцями визнаються передбачені цим розділом злочини проти встановленого

законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [1].

Для встановлення суб'єкта дезертирства необхідним є з'ясування суті понять «військовослужбовці», «військовозобов'язані» та «резервісти».

Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» № 2232-ХІІ від 25.03.1992 (Закон) встановлено, що військовозобов'язаними є особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави; військовослужбовцями – особи, які проходять військову службу, а резервістами – особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний час та в особливий період (ч. 9 ст. 1 Закону) [2].

Із суті диспозиції ст. 408 Дезертирство самовільне залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу, вбачається, що метою його вчинення являється ухилення саме від військової служби, у зв'язку з чим, виходячи з положень ч. 9 ст. 1 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу», що суб'єктом дезертирства є військовослужбовець – особа, яка проходить військову службу. Але ч. 6 ст. 2 Закону встановлено, що одним із видів військової служби є військова служба за призовом осіб із числа резервістів в особливий період [2], у зв'язку з чим, надане законодавцем тлумачення поняття «військовослужбовець», як особи, яка проходить військову службу нам вважається не повним, що потребує додаткової аргументації.

Проведене дослідження норм чинного законодавства та позицій вітчизняних вчених надало змогу виділити основні (обов'язкові) ознаки характерні для особи військовослужбовця.

І. Л. Бородиня зміст поняття «військовослужбовці» бачить у визначенні «військова служба» (ч. 1 ст. 2 Закону) [2], у зв'язку з чим, за словами поіменованого автора військовослужбовцями є особи, які проходять державну службу особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язану із захистом держави, її цілісності та суверенітету [3, с. 165].

Т. Ю. Касько під поняттям «військовослужбовці» пропонує розуміти громадян України, які виконують загальний військовий обов'язок або службу на конкурсно-контрактній основі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, придатні за станом здоров'я та віком до цієї професійної діяльності, пов'язаної із захистом Вітчизни [4, с. 413], проте таке тлумачення поняття «військовослужбовці» нам вважається неповним з огляду на положення ч. 9 ст. 1 Закону [2], відповідно до якої до категорії військовослужбовців прирівнюються іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону проходять військову службу у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України [2].

Як бачимо, для суб'єкта дезертирства в Україні, крім загальних ознак (фізична особа, осудність, вік) суб'єкта злочину, притаманні і спеціальні ознаки, характерні лише особі військовослужбовцю. Проведений їх системний аналіз надає змогу виділити дві основні (обов'язкові) з них:

– наявність статусу військовослужбовця;

– виконання військовослужбовцем встановленого порядку проходження військової служби.

Розглянемо їх докладніше.

Конституцією України закріплено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян

України (ст. 65 Конституції України, ч. 1 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу») [5; 2].

Військовий обов'язок установлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями (ч. 2 ст. 1 Закону) [2].

Військовий обов'язок громадян України реалізується, в першу чергу, через військову службу.

Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності (ч. 1 ст. 2 Закону) [2].

До категорії військовослужбовців прирівнюються іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону проходять військову службу у Збройних Силах України (ст. 1 Закону) [2].

Враховуючи викладене вище у вузькому розумінні під поняттям «військовослужбовці» слід розуміти громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу.

Військова служба в Україні поділяється на військову службу за призовом (строкова військова служба) та за контрактом.

Громадяни України можуть проходити службу у військовому резерві ЗС України або інших військових формувань.

Положенням про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України, затвердженому Указом Президента України від 29 жовтня 2012 року № 618/2012 встановлено, що громадяни проходять службу у військовому резерві в добровільному порядку, а в особливий період особи, звільнені з військової служби, які за своїми професійно-психологічними характеристиками і станом здоров'я придатні до служби у військовому резерві та відповідають встановленим вимогам проходження служби у військовому резерві, – в обов'язковому порядку.

Проходження служби у військовому резерві полягає у виконанні резервістами обов'язків служби, у тому числі з підготовки, відповідно до завдань, покладених на органи військового управління, з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації, в яких вони проходять службу у військовому резерві на відповідних посадах, згідно з вимогами законодавства та умовами контракту.

Громадяни, які виконують військовий обов'язок шляхом проходження служби у військовому резерві, є резервістами [6].

Починаючи з 2015 року, в ЗС України розпочато створення і формування військово-оперативного резерву першої черги. Для реалізації цієї мети були внесені відповідні зміни до закону «Про військовий обов'язок і військову службу» [2] та Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних сил України» [6], у зв'язку з чим починаючи у військово-оперативний резерв було зараховано близько 234 тис. осіб [7].

Таким чином, проходження військової служби є конституційним обов'язком громадян України, який полягає у захисті Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України та реалізовується у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом.

Іноземці та особами без громадянства проходять військову службу в Україні у добровільному порядку (за контрактом) на посадах, що підлягають заміщенню військовослужбовцями рядового, сержантського і старшинського складу ЗС України, Державної спеціальної служби транспорту та Національної гвардії України [2].

Окремо варто зазначити, що незважаючи на певні спільні ознаки із суб'єктами військових злочинів С. Г. Волкотруб, О. М. Омельчук та В. М. Ярій справедливо зазначають, що деякі особи не можуть вважатися їх суб'єктами, до таких осіб поіменованій вчений відносить: робітників і службовців військових частин та установ (які працюють за контрактом), працівників відомчої воєнізованої охорони та моряків торговельних суден тощо [8, с. 266]. За справедливим твердженням М. І. Панова, вказаний перелік варто доповнити окремими групами осіб, які також не можуть визнаватися суб'єктами військових злочинів, а саме: допризовники й призовники; невійськовозобов'язані – особи, не взяті на військовий облік або зняті з нього; особи, які служать у міжнародних миротворчих силах ООН та не знаходяться в штатному складі ЗС України [9, с. 15].

Дослідження норм чинного законодавства та позицій вчених надає можливість дійти висновку, що суб'єктом дезертирства в Україні є військовослужбовець.

Проведений аналіз основних ознак і характерних особливостей притаманних особі військовослужбовцю дає можливість сформулювати його визначення, у зв'язку з чим під поняттям «військовослужбовець», нами запропоновано розуміти особу, які на законних підставах проходить у Збройних Силах України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, Національній гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державній спеціальній службі транспорту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також правоохоронних органах спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями державну службу особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язану із обороною України, її незалежністю та територіальною цілісністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Устименко В. В. Спеціальний суб'єкт преступлення. Харьков : Выща шк. Изд-во при ХВШ, 1989. 104 с.
2. Про військовий обов'язок і військову службу Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 14.02.2018).
3. Borodin I., Pasika S. Legal status servicemen in Ukraine. *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Vol. 4. Issue 1. P. 167–171. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-1/29.pdf> (дата звернення: 14.02.2018).
4. Касько Т. Ю. Ознаки суб'єкта злочинів проти порядку несення та проходження військової служби. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 412–418. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdr_2014_74_64 (дата звернення: 14.02.2018).
5. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.02.2018).
6. Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України : Указ Президента України; Положення, Форма типового документа, Зразок від 29.10.2012 № 618/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text> (дата звернення: 14.02.2018).
7. Названа кількість резервістів ЗСУ. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/13/novyna/suspilstvo/nazvana-kilkist-rezervistiv-zsu> (дата звернення: 14.02.2018).
8. Кримінальне право України : навч. посібник / С. Г. Волкотруб, О. М. Омельчук, В. М. Ярій та ін. ; за ред. О. М. Омельчука. Київ : Наукова думка : Прецедент, 2004. 297 с.
9. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посібник / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін. ; за ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2011. 184 с.